

Przyjmowane postawy rodzicielskie a podejmowane role w rodzinie przez słyszące dzieci niesłyszących rodziców¹

DOMINIKA WIŚNIEWSKA*

PAULINA MALENTA

Instytut Psychologii, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa, Polska

Proces dorastania słyszących dzieci w rodzinach, w których rodzice są osobami niesłyszącymi jest mało znany pomimo swojej specyfiki. Kontekstem rozwojowym dla dzieci jest dwukulturowość i dwujęzyczność ich rodzin, niepełnosprawność rodziców, brak adekwatnego systemu wsparcia rodzicielstwa osób niesłyszących. Celem pracy była analiza związku pomiędzy postawami rodzicielskimi, jakie reprezentowali niesłyszący rodzice a rolami rodzinnymi podejmowanymi przez ich słyszące dzieci. W badaniu wykorzystano dwa kwestionariusze: *Kwestionariusz retrospektywnej oceny postaw rodziców* (KPR-Roc) autorstwa Mieczysława Plopy (2008) oraz *Kwestionariusz ról rodzinnych* (KRR) w opracowaniu Andrzeja Margasińskiego (2018). Analiza wyników pokazała, że wraz z przyjmowaniem postawy nadmiernie wymagającej lub niekonsekwentnej przez niesłyszących rodziców, ich słyszące dzieci częściej przyjmowały rolę kozła ofiarnego lub rolę zagubionego dziecka.

Słowa kluczowe: CODA, niesłyszący rodzice, postawy rodzicielskie, role rodzinne, słyszące dzieci niesłyszących rodziców.

Postawy rodzicielskie niesłyszących rodziców

Każda rodzina posiada swój indywidualnie wypracowany styl i wewnątrzrodzinny sposób życia, wyrażania uczuć, okazywania sobie zrozumienia i postawy wobec osób z zewnątrz. Dziecko w środowisku rodzinnym jest bezustannie poddawane oddziaływaniom, tym niezamierzonym, które wynikają z procesu socjalizacji i tym zamierzonym, wynikającym z wychowania (Zaborniak-Sobczak, 2013).

Wychowywanie dzieci według M. Plopy (2004) oparte jest na dwóch strategiach. Pierwsza z nich to strategia wychowywania bazująca na dostarczaniu: akceptacji, ciepła, ciągłego wsparcia, ale również zachęcanie dziecka do eksploracji. Celem drugiej jest bezustanna kontrola

¹ Badania zrealizowane zostały w ramach projektu naukowego Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, sygnatura BNS 57/20-P.

i nadzór w celu ochrony przed nabywaniem niewłaściwych w społeczeństwie sposobów funkcjonowania. Obie te strategie widoczne są zwłaszcza w przyjętym stylu rodzicielskim względem dziecka. Przyjmowane przez rodziców postawy rodzicielskie determinowane są trzema kluczowymi czynnikami: „(1) własną rozwojową historią rodzica i jego psychologicznymi oraz interpersonalnymi zasobami; (2) podmiotowymi właściwościami dziecka: temperamentem, płcią, wiekiem, możliwościami rozwojowymi; (3) związanymi z kontekstem źródłami stresu i wsparciem dla rodzin” (Plopa, 2011, s. 241). Efektywność przyjętej postawy rodzicielskiej uwarunkowana jest zdolnością rodziców do właściwego wychowywania i racjonalnego kontrolowania dziecka. Kiedy rodzice są osobami pozbawionymi słuchu, proces wychowywania słyszących dzieci stawia przed nimi wiele wyzwań, którym muszą sprostać. Niesłyszący rodzice nie są w stanie kontrolować słuchowo zachowań dziecka (Plutecka, 2014). Ich rozwojowa historia rodzica i posiadane zasoby interpersonalne modelowane są przez takie czynniki jak: przekaz międzypokoleniowy, zdolność do nauczenia się języka ojczystego, status odrębności kulturowej i językowej społeczności niesłyszącej (Weigl i Wiśniewska, 2020; Podgórska-Jachnik, 2013). Rodzice niesłyszący często jako dzieci wychowywani byli od najmłodszych lat w internatach, znają tylko instytucjonalny model sprawowania opieki. Jeśli wychowywani byli przez rodziców słyszących i nie udało się wytworzyć pełnego kodu komunikacyjnego lub dziecko nie miało wystarczających korzyści słuchowych z urządzeń wspomagających słyszenie, nie rozumiało interakcji. Nie wiedziało, co się w jego rodzinie dzieje. Takie dziecko ma zaspokojone podstawowe potrzeby by przeżyć, ale nie może się rozwijać w interakcjach. Nie wytwarza prawidłowej więzi z rodzicami. Wiadomo też, że dłużej kształtuje lub nie osiąga właściwych wyników w zakresie kształtowania teorii umysłu (Wiśniewska, 2018).

W kontekście społecznym źródłem stresu, zarówno dla rodziców niesłyszących, jak i ich słyszącego dziecka jest status języka, jakim się posługują. Polski język migowy nadal w Polsce uznawany jest za język osób o niższej pozycji społeczno-ekonomicznej, język drugiej kategorii. Brak oferty warsztatów, poradnictwa dla osób posługujących się PJM w zakresie wychowywania dzieci, radzenia sobie z trudnymi zachowaniami dzieci itp. (Bishop i Hicks, 2005; Bartnikowska, 2010a; Weigl i Wiśniewska, 2020). Brak również wiedzy na temat specyfiki funkcjonowania rodzin z problemami w słyszeniu wśród specjalistów zajmujących się diagnozą i terapią, co czasami prowadzi do błędnych wniosków (Wiśniewska, 2019).

Pomiędzy rodzicami a ich dziećmi wytwarzają się różnorodne wzory interakcji, których celem jest spełnianie przez rodziców potrzeb zarówno emocjonalnych, fizycznych, społecznych, jak i psychologicznych. Rodzice realizują swoje zadania w oparciu o rozwijanie stosownych strategii wychowawczych (Plopa, 2011). Przejawem przyjętej postawy rodzicielskiej zdaniem A. Błasiak „nie są jednorazowe czy nawet kilkurazowe działania na rzecz dziecka, ale są stałym ciągiem działań, złożonym procesem, aktywnym i rzeczywistym pełnieniem roli rodzicielskiej związanej z opieką, ochroną, kontrolą, kierownictwem, wsparciem w rozwoju dziecka na wszystkich płaszczynach” (Błasiak, 2010, s.105). Aby rodzicielstwo miało prawidłowy wpływ na rozwój dziecka, powinno być dostosowywane do jego potrzeb (Śniegułska, 2016). Jak pokazują badania, niesłyszący rodzice nie zawsze zorientowani są na aktualne potrzeby ich dziecka. Bariera językowa i kulturowa powoduje, że potrzeby dzieci słyszących nie są w pełni zrozumiałe i zaspokojone (Bartnikowska, 2010). Rodzice niesłyszący czynią z dziecka słyszącego pomost między ich potrzebami a ograniczeniami komunikacyjnymi z osobami słyszącymi. Niekiedy zaspokojenie potrzeb rodziny przysłania potrzeby indywidualne dziecka (Dunaj, 2020).

Wsparcie emocjonalne rodziców jest niezbędne dla dziecka na każdym etapie jego wzrostu. Niesłyszący rodzice mają szansę okazywać swoim dzieciom wsparcie dzięki komunikacji

w polskim języku migowym, a także innych formach komunikacji (Szymańska, 2012). Podstawą dla wymiany emocjonalnej między dziećmi słyszącymi a ich niesłyszącymi rodzicami jest w pełni rozwinięty kod komunikacyjny. Przeszkodą dla jego powstania są niekiedy naciski słyszących dziadków, którzy nie chcą, by rodzice uczyli PJM ich słyszącego wnuka. Uważają, że oni będą lepszymi rodzicami dla swoich wnuków i przełożą prawidłowy wzorzec komunikacji fonicznej. Postawy prezentowane przez rodziców i dziadków wobec problemu, jakim jest konieczność wykorzystania różnych form komunikacji są bardzo różne i łączą frustrację wszystkich zaangażowanych stron (Wiśniewska i Zamerfeld, 2010; Clark, 2003). Takie dyskryminowanie PJM jako pełnowartościowego kodu komunikacyjnego może zakłócać kształtowanie dobrych relacji emocjonalnych dzieci słyszących z ich niesłyszącymi rodzicami (Wiśniewska, 2019a). Właściwy byłby model wychowywania dwujęzycznego wspierany przez środowisko rodzinne i edukacyjne (Pizer, 2013).

Zgodnie z teorią M. Plopy „pojęcie postawy rodzicielskiej jest podstawowym terminem, który pozwala zrozumieć dynamikę w relacji między rodzicami a dziećmi. Każda osoba, stając się rodzicem, musi rozwijać odpowiednie strategie w kontekście wymagań i obowiązków wynikających z pełnienia rodzicielskiej roli” (Plopa, 2011, s. 242). Autor ten proponuje typologię postaw rodzicielskich, wśród których znaleźć można dwie postawy ukierunkowane pozytywnie oraz cztery o kierunku negatywnym dla rozwoju dziecka. Według tego podziału do pozytywnych zaliczana jest postawa akceptacji oraz postawa autonomii, natomiast przy negatywnych wymienić można postawę odrzucenia, postawę niekonsekwentną, postawę nadmiernie ochraniającą oraz postawę nadmiernie wymagającą. Postawa akceptacji wiąże się z pełną akceptacją dziecka, takim jakie jest. Rodzic szanuje myśli, poglądy, uczucia swojego dziecka. Relacja, jaka ich łączy ma wymiar partnerski i opiera się na pełnym zaufaniu. W postawie odrzucenia dziecko nie odczuwa wystarczającej przyjemności, czułości czy satysfakcji z relacji ze swoim rodzicem. Rodzic ogranicza się tylko do zaspokajania potrzeb materialnych, zapominając o psychologicznych potrzebach dziecka. Postawa nadmiernie wymagająca charakteryzuje rodzica bezwzględnego i sztywnego w swoich przekonaniach, który wymusza na dziecku wykonywanie jego poleceń i nakazów. Taki rodzic uważa się za autorytet, nie uznaje krytyki ani sprzeciwu. Postawę autonomii przyjmuje rodzic, który dostosowuje się i rozumie potrzeby swojego dziecka. Szanuje poglądy dziecka, będąc przy tym życzliwym, pomocnym. Postawa niekonsekwentna związana jest z brakiem stabilności i dużą zmiennością rodzica. Stosunek do dziecka zależny jest od nastroju, samopoczucia rodzica. Postawę nadmiernie ochraniającą prezentują rodzice, którzy uważają, że ich dziecko potrzebuje stałej opieki oraz troski. Dla takiego rodzica fakt dorastania i zmieniające się potrzeby dziecka są niezauważane, niezrozumiałe. Sytuacje, w których nie są w stanie samodzielnie kontrolować zachowań dzieci odbierają z nadmiernym lękiem (Plopa, 2011).

Stosowane względem dziecka postawy rodzicielskie są istotne w kształtowaniu jego emocjonalności i poczucia zadowolenia z życia, a także pozytywnej postawy wobec życia (Wołpiuk-Ochocińska, 2017). Osoba dorosła, która w dzieciństwie doznała trudności w formowaniu swojej indywidualności może negatywnie oceniać swoich rodziców. Badania dowodzą, że postawa nadmiernie wymagająca przyczynia się do deficytów w funkcjonowaniu społecznym dziecka oraz sprzyja negatywnemu nastawieniu dziecka wobec innych (Plopa, 1983).

Poziom zależności dziecka od rodzica powinien zmniejszać się w czasie. Dziecko powinno ćwiczyć radzenie sobie i pokonywanie trudności, aby mogło sprostać wszelkim wymaganiom, obowiązkom i rolom, jakie czekają go w dorosłości (Plopa, 2008).

Przyjrzenie się postawom rodziców niesłyszących wobec ich słyszących dzieci może dostarczyć unikalnej wiedzy na temat ich współwystępowania z przyjmowanymi przez dzieci rolami rodzinnymi.

Podjęwane role przez słyszące dzieci niesłyszących rodziców

W rodzinach, w których u rodziców występuje niepełnosprawność może dojść do zamiany ról pomiędzy rodzicami a ich dziećmi (Kamińska, 2007; Górnicka, 2015). W każdej rodzinie tradycyjnej rola dziecka wyznaczana jest przez rodziców, którzy stawiają wymagania oraz przydzielają prawa i obowiązki, określając tym samym granice w relacji. Wewnątrz systemu rodzinnego „role rodzinne są znacznie trwalsze i sztywniejsze, a ich pełnienie mniej świadome w porównaniu z rolami społecznymi” (Janicka i Liberska, 2014, s. 32).

Przyjmowanie ról jest sposobem na adaptację do życia rodzinnego poszczególnych członków rodziny. Zgodnie z systemowym nurtem myślenia o rodzinie A. Margasiński (2018) wyodrębnia pięć ról, które nieświadomie podejmowane są przez dzieci w rodzinach dysfunkcyjnych. Wśród nich wymienia rolę: żelaznego dziecka, bohatera, maskotki, zagubionego dziecka i rolę kozła ofiarnego. Rola żelaznego dziecka przypisana jest osobom, które są w stanie dobrze funkcjonować społecznie, które mają wysoką samoocenę. Osobom tym towarzyszy poczucie niezależności, a także wpływu na losy własne i innych. Konflikty nie są w stanie ich złamać, skutecznie radzą sobie z pokonywaniem trudności. Rola bohatera związana jest natomiast z wysokim poczuciem odpowiedzialności i sumienności, a także skupieniem na zaspokajaniu oczekiwań i potrzeb innych. Trudność stanowi umiejętność odmawiania. Przejawiają także trudności w wyrażaniu uczuć, co skutkuje problemami z nawiązywaniem bliższych relacji. Rolą maskotki jest rozładowywanie napiętej atmosfery w rodzinie. Poprzez zabawianie innych ukrywa własny strach i niepokój. Dla roli zagubionego dziecka charakterystyczne jest obniżone poczucie własnej wartości, nieśmiałość, niepewność i trudności z wyrażaniem własnej opinii. W sytuacji konfrontacji osoby takie najczęściej wycofują się i zniechęcają. Zaś rola kozła ofiarnego przypisywana jest osobom impulsywnym, niezrównoważonym emocjonalnie, niekonsekwentnym, doświadczającym licznych konfliktów (Margasiński, 2018).

Od słyszących dzieci niesłyszących rodziców (*Kid/s of Deaf Adult/s* – KODA; Preston, 1995), już od najmłodszych lat, wymagane jest odnajdywanie i realizowanie się w wielu ważnych zadaniach społecznych z powodu trudności ich niesłyszących rodziców, zwłaszcza w funkcjonowaniu społecznym. Odpowiedzialna rola tłumacza jest najczęstszą, jaką podejmują słyszące dzieci, często wypełniając ją przez całe życie (Kamińska, 2007; Korzon, 2007; Bartnikowska, 2008; Jagoszewska, 2015; Możdżyńska, 2017). Widoczne jest to zwłaszcza wtedy, gdy już nawet kilkuletnie dzieci, znające oba języki, polski język migowy (PJM) i mówiony, stają się pośrednikami pomiędzy rodzicami a osobami słyszącymi. Bycie tłumaczem może być przez dziecko traktowane jako przywilej albo jako obciążenie. Częstym zadaniem dzieci jest przekazywanie rodzicom wiedzy, która dotyczy osób słyszących. Bycie rodzinnym tłumaczem wymaga od dziecka selekcjonowania treści. Fakt ten jest często przez dzieci wykorzystywany w celu kreowania świata i selekcjonowania informacji przekazywanych rodzicom. Przyczynami fałszowania przez dzieci informacji są między innymi: trudności rodziców w dostępie do wielu aspektów codziennej rzeczywistości (Ratyńska i Wiśniewska, 2020) oraz chęć chronienia rodziców, bądź nawet oszczędzania im przykrości (Morales i Hanson, 2005, za: Moroe i Andrade, 2018), albo też uzyskiwanie korzyści dla samego siebie (Jarecka, 2013). Powoduje to zaburzenie naturalnego układu rodzinnego, w którym to rodzice są opiekunami i osobami

decydującymi o losie dzieci, aż do momentu osiągnięcia przez nie dorosłości (Mayselles i in., 2004, za: Kamińska, 2007). Słyszące dzieci niesłyszących rodziców przejmują zadania znacząco odbiegające od tych, które podejmują dzieci w rodzinach słyszących. Oprócz roli tłumacza do najczęściej wymienianych należą: rola opiekuna, przewodnika, rzecznika czy mediatora rodziny (Kamińska, 2007; Plutecka, 2009; Bartnikowska, 2008). W niektórych sytuacjach dzieci te zmuszone są do podejmowania decyzji za swoich rodziców, a czasem przejmują nawet władzę w rodzinie (Laskowska-Klimczewska, Łacheta i Maciejka-Roczan, 2014). Badania dotyczące przyjmowanych ról przez dzieci słyszące wychowywane przez rodziców niesłyszących potwierdzają, że najczęściej pełnią psychologiczne role bohatera i żelaznego dziecka, niezależnie od płci (Wiśniewska, 2020). Rodzice niesłyszący mogą wymagać od swoich słyszących dzieci pomocy, zwłaszcza w sytuacjach nagłych, gdy skorzystanie z pomocy tłumacza lub innej osoby dorosłej nie jest możliwe. Z drugiej strony mogą wykazywać niekonsekwencje w swoich zachowaniach, bo nie słyszą fizycznie kontekstu sytuacyjnego, nie zdają sobie sprawy z tego na co się zgadzają, a dziecko celowo nie mówi im całej prawdy (Teper-Solorz, 2020). Dla rodziców niesłyszących wychowanie dziecka w dwóch kulturach jest bardzo trudne. Jedną z barier jest brak komunikacji i pozyskiwania informacji o normach w kulturze dominującej, drugą brak wiedzy o tym, jak omawiać i wartościować kulturę osób Głuchych (Wiśniewska, 2020b). Szczególnie zgubne w wychowywaniu KODA może być przekonanie, że skoro dziecko słyszy, to z wszystkim sobie poradzi. Rodzice niesłyszący, którzy mają takie przekonanie mogą z jednej strony wymagać zbyt wiele od dziecka, z drugiej strony nie oferować mu wystarczającego wsparcia (Wiśniewska, 2019b).

Na dziecko obciążone wieloma rolami spada nadmierna odpowiedzialność, która nie jest dostosowana do jego wieku ani fazy rozwojowej, co w konsekwencji negatywnie wpływa na rozwój jego osobowości. Badania Jareckiej (2013) potwierdzają odczuwanie negatywnych uczuć wśród słyszących dzieci niesłyszących rodziców. Do najczęściej doświadczanych, wymienianych przez CODA uczuć należą: zmęczenie, nadmierne obciążenie, frustracja oraz poczucie, że są wykorzystywane. Niewiele wiemy o społeczności KODA i ich niesłyszących rodzicach ponieważ dysponujemy znikomą liczbą badań (Wiśniewska, 2020c).

Metoda badań

Przedmiotem podjętych badań było ustalenie zależności pomiędzy przyjmowanymi przez niesłyszących rodziców postawami rodzicielskimi a podejmowanymi rolami rodzinnymi przez ich słyszące dzieci.

W celu eksploracji tematu postawiono następujące hipotezy badawcze:

Hipoteza 1: Istnieje istotny dodatni związek pomiędzy przyjmowaniem roli bohatera i żelaznego dziecka przez słyszące dzieci a wymagającą i niekonsekwentną postawą rodzicielską niesłyszących matek.

Hipoteza 2: Istnieje istotny dodatni związek pomiędzy przyjmowaniem roli bohatera i żelaznego dziecka przez słyszące dzieci a wymagającą i niekonsekwentną postawą rodzicielską niesłyszących ojców.

Opis grupy badanej

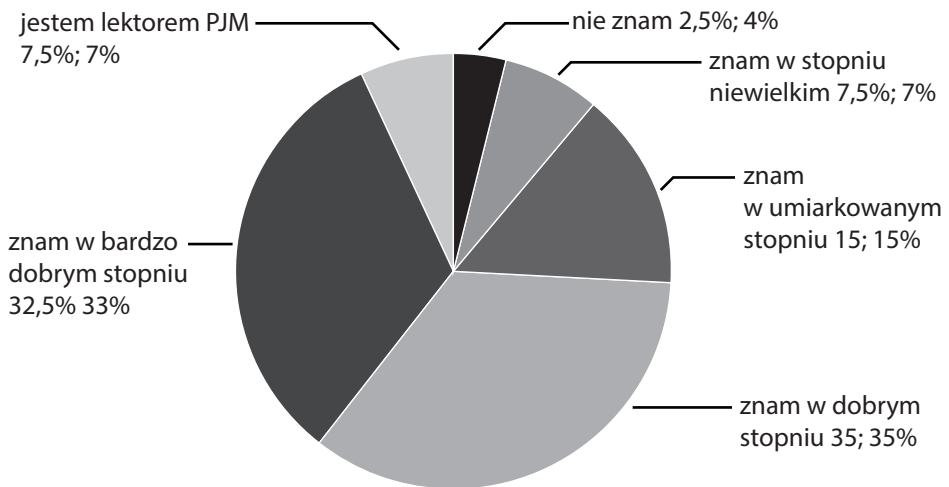
W badaniu wzięło udział 40 osób, w tym 27 kobiet i 13 mężczyzn. Najmłodszy badany miał 19 lat, najstarszy 61 lat, zaś średnia wieku w badanej grupie wynosiła $M = 34,17$; $SD = 11,85$. W badanej grupie najwięcej było respondentów (33 osoby), których oboje rodziców było niesłyszących; u 6 badanych tylko jeden z rodziców był osobą niesłyszącą, natomiast u 1 osoby jeden rodzic był osobą niedosłyszącą. Dane socjodemograficzne dotyczące rodzin pochodzenia osób badanych przedstawia tabela 1.

Tabela 1

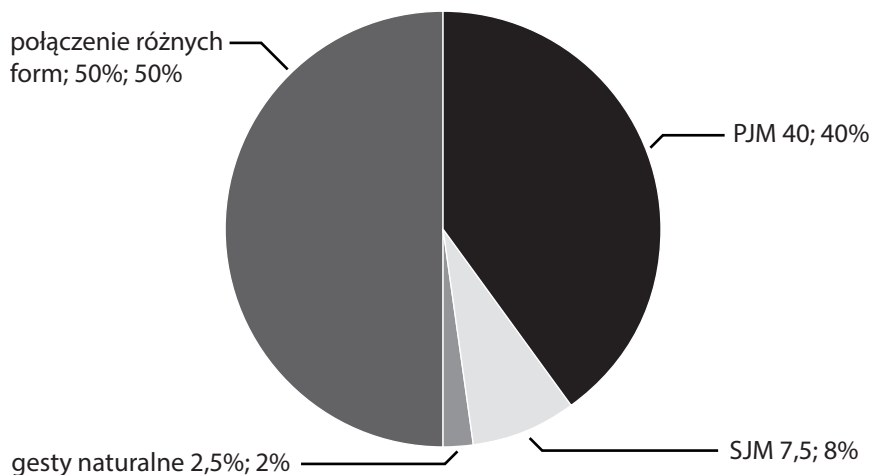
Dane dotyczące struktury rodziny pochodzenia osób badanych

		N	%
Rodzice	oboje głusi	33	82,5%
	jeden z rodziców był głuchy	6	15%
	jeden rodzic niedosłyszący	1	2,5%
Dziadkowie	słyszący	32	80%
	niesłyszący	8	20%

Połowa badanych – 20 osób – zna PJM w stopniu dobrym lub bardzo dobrym, natomiast tylko jedna osoba nie znała PJM wcale. Prezentowane dane przedstawiają kolejno rysunek 1, 2, 3 i 4.

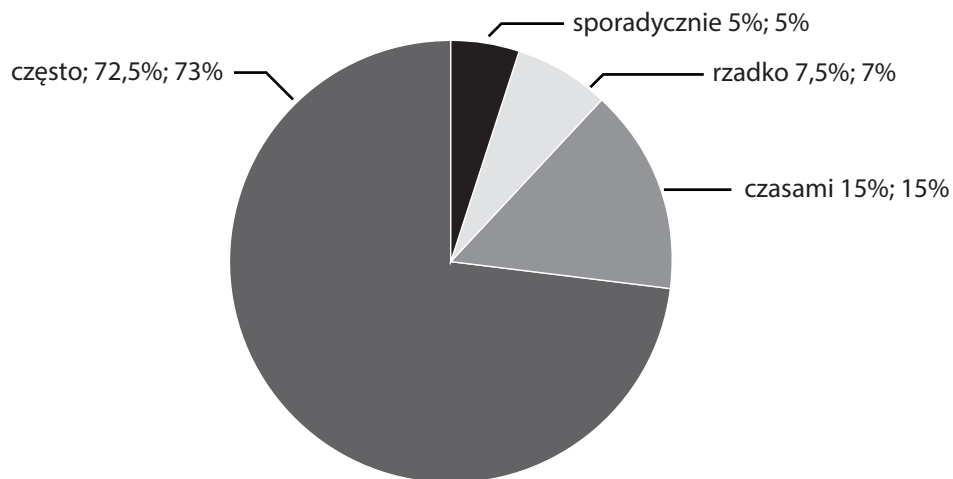


Rysunek 1. Znajomość PJM w badanej grupie.

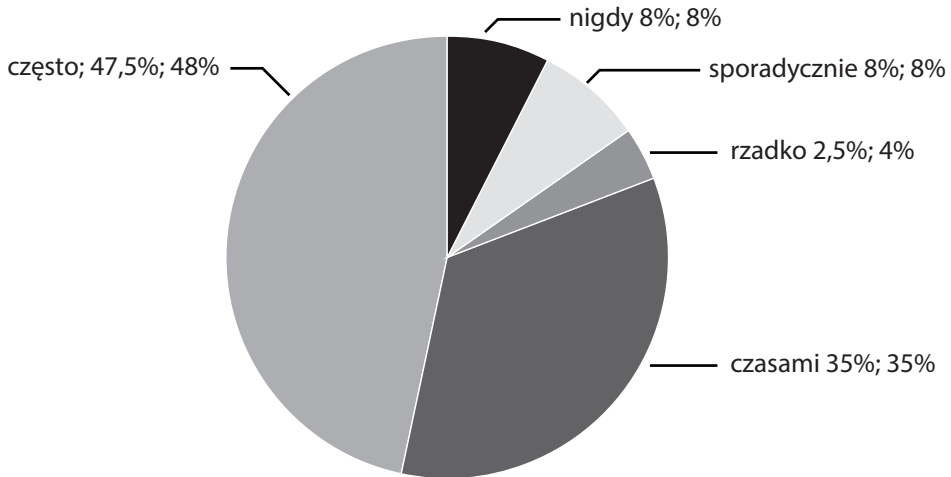


Rysunek 2. Rodzaj komunikacji badanych z niesłyszącymi rodzicami.

Większość badanych (72,5%) w dzieciństwie często było tłumaczem dla rodziców. Natomiast obecnie jako osoba dorosła 47,5% respondentów nadal często jest tłumaczem dla rodziców.



Rysunek 3. Tłumaczenie dla rodziców w dzieciństwie przez badanych.



Rysunek 4. Tłumaczenie dla rodziców przez badanych obecnie.

Metoda i narzędzia badawcze

Badanie miało charakter kwestionariuszowy. Pierwszym wykorzystanym narzędziem był *Kwestionariusz retrospektywnej oceny postaw rodziców (KPR-Roc)* autorstwa Mieczysława Płopy (2008a). Jest to narzędzie pozwalające na retrospektywną ocenę rodziców w zakresie pięciu postaw rodzicielskich: akceptacji/odrzućcia, wymagania, autonomii, niekonsekwencji i ochraniań. Składa się ono z dwóch osobnych arkuszy, przy czym jeden z nich dotyczy odczuć osoby badanej w stosunku do Ojca, a drugi w stosunku do Matki. Drugim kwestionariuszem był *Kwestionariusz ról rodzinnych (KRR)*, w opracowaniu Andrzeja Margasińskiego (2018). Kwestionariusz jest narzędziem samoopisowym, który służy do pomiaru wybranych ról psychologicznych, jakie nabywane są w trakcie wychowania. Mają charakter utrwalonych mechanizmów przystosowawczych. Badane role rodzinne to: bohater, kozioł ofiarny, maskotka, zagubione dziecko i żelazne dziecko. Kwestionariusz zawiera osobne skale dla pięciu ról, mierzy nasilenie każdej z ról osobno. Dodatkowo osoby badane wypełniły ankietę socjodemograficzną.

Wyniki

Przeprowadzono analizy korelacji dla zmiennych socjodemograficznych, takich jak płeć, wiek, wykształcenie badanych osób, z pozostałymi zmiennymi. Analiza korelacji nie wykazała istotnych statystycznie różnic. Dlatego wyniki obliczono dla całej grupy.

Analizy danych statystycznych przeprowadzone zostały za pomocą pakietu IBM SPSS Statistics 21. Sprawdzone rozkład uzyskanych wyników za pomocą testu Shapiro-Wilka. Przeprowadzona analiza wykazała, że rozkład zbliżony do normalnego, w całej grupie badanych, uzyskały prawie wszystkie zmienne z wyjątkiem: postawy ojca ochraniać oraz przyjmowanej roli w rodzinie: roli maskotki. Dane przedstawia tabela 2.

Tabela 2

Analiza rozkładu wyników wszystkich zmiennych wykonana testem Shapiro-Wilka

		Shapiro-Wilka	
		Statystyka	Istotność
Matka	akceptacja/odrzućenie	0,952	0,088*
	wymaganie	0,973	0,431*
	autonomia	0,956	0,119*
	niekonsekwencja	0,954	0,105*
	ochranianie	0,985	0,853*
Ojciec	akceptacja/odrzućenie	0,931	0,017
	wymaganie	0,964	0,237*
	autonomia	0,954	0,101*
	niekonsekwencja	0,956	0,118*
	ochranianie	0,965	0,247*
Role rodzinne	żelazne dziecko	0,963	0,211*
	bohater	0,973	0,445*
	maskotka	0,941	0,038
	zagubione dziecko	0,976	0,546*
	koziół ofiarny	0,958	0,142*

* $p > 0,05$ rozkład zmiennej jest zbliżony do rozkładu normalnego

Postawy rodzicielskie matek a przyjmowane role rodzinne

Przeprowadzono analizy korelacji mające na celu sprawdzenie zależności między poszczególnymi postawami rodzicielskimi a przyjmowanymi rolami rodzinnymi. Analiza korelacji r Pearsona postawy matki akceptacja/odrzućenie i roli żelazne dziecko wykazała istotną statystycznie umiarkowaną, dodatnią korelację między obiema zmiennymi $r(40) = 0,411$; $p = 0,008$. Oznacza to, iż wyższym wartościom postawy matki akceptacja/odrzućenie towarzyszą wyższe wartości roli żelazne dziecko. Wykonane analizy korelacji r Pearsona postawy matki akceptacja/odrzućenie z rolą bohater oraz rolą zagubione dziecko okazały się nieistotne statystycznie. Wykonana analiza korelacji Rho Spearmana postawy matki akceptacja/odrzućenie z rolą maskotka okazała się nieistotna statystycznie. Analiza korelacji r Pearsona postawy matki akceptacja/odrzućenie z rolą koziół ofiarny wykazała istotną statystycznie silną, ujemną korelację między obiema zmiennymi $r(40) = -0,568$; $p < 0,001$. Wysokim wartościom postawy matki akceptacja/odrzućenie towarzyszą niskie wartości roli kozła ofiarnego.

Analiza korelacji r Pearsona postawy matki wymaganie i roli żelazne dziecko wykazała istotną statystycznie umiarkowaną, ujemną korelację między obiema zmiennymi $r(40) = -0,331$; $p = 0,037$. Wyższym wartościom postawy matki wymagającej towarzyszą niższe wartości roli

żelazne dziecko. Wykonana analiza korelacji *r* Pearsona postawy matki wymaganie i roli bohater okazała się nieistotna statystycznie. Podobnie analiza korelacji *Rho* Spearmana postawy matki wymaganie i roli maskotki okazała się nieistotna statystycznie. Przeprowadzona analiza korelacji *r* Pearsona postawy matki wymaganie z rolą zagubione dziecko okazała się istotnie statystycznie umiarkowaną, dodatnią korelacją między obiema zmiennymi $r(40) = 0,315$; $p = 0,047$. Wraz ze wzrostem postawy matki wymaganie wzrasta poziom roli zagubione dziecko. Analiza korelacji *r* Pearsona postawy matki wymaganie i postawy kozioł ofiarny wykazała istotną statystycznie umiarkowaną, dodatnią korelację między obiema zmiennymi $r(40) = 0,359$; $p = 0,023$. Wysokim wartościom postawy matki wymaganie towarzyszyły wysokie wartości roli kozioł ofiarny.

Przeprowadzone analizy korelacji *r* Pearsona postawy matki autonomia z rolami: żelazne dziecko, bohater, zagubione dziecko okazały się nieistotne statystycznie. Wykonana analiza korelacji *Rho* Spearmana postawy matki autonomia z rolą maskotka okazała się nieistotna statystycznie. Przeprowadzona analiza korelacji *r* Pearsona postawy matki autonomia i roli kozła ofiarnego wykazała istotną silną, ujemną korelację między obiema zmiennymi $r(40) = -0,539$; $p < 0,001$. Wyższym wartościom postawy matki autonomia towarzyszą niższe wartości roli kozła ofiarnego.

Analizy korelacji *r* Pearsona i *Rho* Spearmana postawy matki niekonsekwencja z rolami rodzinnymi wykazały istotną statystycznie korelację tylko w przypadku roli kozła ofiarnego. Korelacja między postawą matki niekonsekwencja i rolą kozła ofiarnego okazała się umiarkowaną, dodatnią zależnością między obiema zmiennymi $r(40) = 0,448$; $p = 0,004$. Wyższym wartościom postawy matki niekonsekwencja towarzyszą wyższe wartości roli kozła ofiarnego. Pozostałe role rodzinne nie wykazały istotnej statystycznie zależności z postawą matki niekonsekwencja.

Przeprowadzone analizy korelacji *r* Pearsona i *Rho* Spearmana postawy matki ochranianie z rolami rodzinnymi wykazały istotną statystycznie korelację tylko z rolą kozła ofiarnego. Uzyskana korelacja okazała się umiarkowaną, ujemną zależnością między postawą matki ochranianie a rolą kozła ofiarnego $r(40) = -0,323$; $p = 0,042$. Wyższym wartościom jednej zmiennej towarzyszą niższe wartości drugiej zmiennej. Pozostałe role rodzinne nie wykazały istotnej statystycznie zależności z postawą matki ochranianie. Przedstawione wyniki prezentuje tabela 3.

Tabela 3

Współczynniki korelacji r Pearsona i Rho Spearmana postaw matki z rolami rodzinnymi

Postawy matki	Role rodzinne				
	bohater	kozioł ofiarny	maskotka	zagubione dziecko	żelazne dziecko
akceptacja/odrzućenie	-0,119	-0,568**	-0,082	-0,163	0,411**
wymaganie	0,151	0,359*	0,103	0,315*	-0,331*
autonomia	0	-0,539**	-0,074	-0,005	0,306
niekonsekwencja	0,017	0,448**	-0,013	0,146	-0,101
ochranianie	0,063	-0,323*	-0,011	0,08	0,223

* - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$

Postawy ojca a role rodzinne

Przeprowadzone analizy korelacji Rho Spearmana postawy ojca akceptacja/odrzućenie z rolami rodzinnymi okazały się istotne statystycznie tylko z rolą kozła ofiarnego. Analiza wykazała umiarkowaną, ujemną korelację między postawą ojca akceptacja/odrzućenie a rolą kozła ofiarnego $r(40) = -0,461$; $p = 0,003$. Wyższym wartościom postawy ojca akceptacja/odrzućenie towarzyszą niższe wartości roli kozła ofiarnego.

Analizy korelacji r Pearsona i Rho Spearmana postawy ojca wymaganie z przyjmowanymi rolami rodzinnymi wykazały istotną korelację tylko z rolą kozła ofiarnego. Korelacja okazała się umiarkowanie dodatnia $r(40) = 0,351$; $p = 0,026$. Wyższym wartościom postawy ojca wymaganie towarzyszą wyższe wartości roli kozła ofiarnego. Pozostałe role rodzinne nie wykazały istotnych statystycznie zależności z postawą ojca wymaganie.

Przeprowadzone analizy korelacji r Pearsona i Rho Spearmana między postawą ojca autonomia a przyjmowanymi rolami rodzinnymi wykazały istotną korelację tylko z rolą kozła ofiarnego. Korelacja okazała się umiarkowanie ujemna $r(40) = -0,442$; $p = 0,004$. Wyższym wartościom postawy ojca autonomia towarzyszą niższe wartości roli kozła ofiarnego. Pozostałe role rodzinne nie wykazały istotnych statystycznie zależności z postawą ojca autonomia.

Analizy korelacji r Pearsona i Rho Spearmana postawy ojca niekonsekwencja z przyjmowanymi rolami rodzinnymi wykazały istotną korelację tylko z rolą kozła ofiarnego. Korelacja okazała się umiarkowanie dodatnia $r(40) = 0,466$; $p = 0,002$. Wyższym wartościom postawy ojca niekonsekwencja towarzyszą wyższe wartości roli kozła ofiarnego. Pozostałe role rodzinne nie wykazały istotnych statystycznie zależności z postawą ojca niekonsekwencja.

Przeprowadzone analizy korelacji r Pearsona i Rho Spearmana postawy ojca ochranianie z przyjmowanymi rolami rodzinnymi nie wykazały żadnych istotnych statystycznie zależności. Przedstawione wyniki prezentuje tabela 4.

Tabela 4

Współczynniki korelacji r Pearsona i Rho Spearmana postawy ojca z rolami rodzinnymi

Postawy ojca	Role rodzinne				
	bohater	koziół ofiarny	maskotka	zagubione dziecko	żelazne dziecko
akceptacja/odrzućenie	0,121	-0,461**	-0,112	-0,089	0,148
wymaganie	-0,073	0,351*	-0,040	0,100	0,002
autonomia	0,026	-0,442**	0,023	-0,006	0,074
niekonsekwencja	-0,039	0,466**	0,129	0,092	-0,065
ochranianie	0,229	-0,077	-0,232	-0,122	0,173

* - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$

Dyskusja wyników

Prezentowany projekt badań zakładał analizę związku pomiędzy retrospektywną oceną postaw rodzicielskich prezentowanych przez niesłyszących rodziców a podejmowanymi

rolami w rodzinie przez słyszące dzieci. Postawy rodzicielskie analizowane były osobno dla matki i ojca.

Postawione dwie hipotezy o współwystępowaniu postawy wymagającej i niekonsekwentnej, u każdego z rodziców, z przyjmowaną przez dzieci rolą bohatera lub żelaznego dziecka, nie znalazły uzasadnienia w wynikach badań.

Uzyskano jedynie dodatnią korelację pomiędzy rolą żelaznego dziecka a postawą akceptacji/odrzućenia u matek oraz ujemną korelację między przyjmowaną rolą żelazne dziecko a postawą wymaganie u matek. W odniesieniu do matek przyjmowanie postaw: wymaganie, niekonsekwencja, ochranianie sprzyjało przyjmowaniu roli zagubionego dziecka i kozła ofiarnego. Przyjmowanie silniejszej postawy matki akceptacja/odrzućenie i autonomia korelowało ujemnie z postawą kozła ofiarnego u dziecka.

Nie uzyskano natomiast wyników istotnych statystycznie w postawach ojców i przyjmowanej roli żelaznego dziecka, bohatera. W przypadku postaw ojców analiza wykazała istotny statystycznie dodatni wynik pomiędzy rolą kozła ofiarnego a postawą wymaganie i niekonsekwencja, poza tym również dodatni związek zachodzi pomiędzy rolą zagubionego dziecka a postawą wymaganie.

Postawy rodziców najsilniej korelowały z przyjmowaną przez dzieci rolą kozła ofiarnego. Okazało się, że wraz z przyjmowaniem postawy **nadmiernie wymagającej lub niekonsekwentnej przez niesłyszących rodziców, ich słyszące dzieci częściej przyjmują rolę kozła ofiarnego lub rolę zagubionego dziecka**. Rolą pośredniczącą w uzyskaniu takich wyników może odgrywać fakt, że w badanej grupie osoby słyszące bardzo często wykorzystywane były do tłumaczenia przez swoich niesłyszących rodziców. Rola tłumacza może być nobilitująca, ale też w przypadku braku sukcesów może budzić obawy i chęć unikania jej.

W funkcjonowaniu słyszących dzieci niesłyszących rodziców w literaturze podkreślana jest ich ponadprzeciętna autonomiczność. Dzieci mają nadmierną swobodę i niezależność od rodziców, co wymusza konieczność nauki na własnych doświadczeniach i błędach. Rodzice nie są w stanie słuchowo kontrolować działań podejmowanych przez dzieci. Opiswane jest ich wczesne wchodzenie w rolę osób odpowiedzialnych za innych, wczesne dojrzewanie. Zmuszone są do większej samodzielności, wcześniejszego osiągnięcia dojrzałości emocjonalnej. Podkreślane jest bohaterstwo dzieci słyszących w konfrontacji z przeszkodami komunikacyjnymi ich rodziców (Możdżyńska, 2017; Jagoszewska, 2016; Bartnikowska, 2008; Kamińska, 2007; Korzon, 2007). Taka narracja powoduje oczywiste skojarzenia z przyjmowaniem roli bohatera i żelaznego dziecka przez KODA. Warto zobaczyć inne role w rodzinie podejmowane przez dzieci słyszące. Rola kozła ofiarnego jest jedną z najbardziej negatywnych ról w systemie. Przyjmowana jest przez dzieci nie mogące liczyć na wyróżnienie, pochwały, co powoduje odczuwanie frustracji i gniewu, poczucie krzywdy i winy. Sposobem na radzenie sobie jest opuszczanie rodziców, podejmowanie zachowań ryzykownych, by wzbudzić uwagę. Osoby w roli kozła ofiarnego spostrzegane są jako impulsywne, nie zrównoważone emocjonalnie, niekonsekwentne, doświadczające licznych konfliktów (Margasiński, 2017, 2018). Dla roli zagubionego dziecka charakterystyczne jest obniżone poczucie własnej wartości, nieśmiałość, niepewność i trudności z wyrażaniem własnej opinii. W sytuacji konfrontacji osoby takie najczęściej wycofują się i zniechęcają. Dzieci te nie mają silnych więzi z rodzicami. Szybko się usamodzielniają, zamykają we własnym świecie. Doświadczą samotności, ale z pokorą przyjmują swój los, nie wyrażają gniewu na rodziców (Margasiński, 2017, 2018).

W systemie rodzinnym to rodzice i ich postawy kształtują wzajemne interakcje i stwarzają warunki do przyjmowania określonych ról przez dzieci. Można przypuszczać, że u rodziców

nieślyszących czynnikiem moderującym ich postawy rodzicielskie będzie fakt utrudnionej komunikacji. Nie da się rodziny wyizolować od otaczającego świata. Zebrane doświadczenia w byciu osobą nieślyszącą w świecie osób słyszących wpływają na kształtowanie obrazu siebie przez osoby pozbawione słuchu. Wyznaczają ich tożsamość osobistą i społeczną (Tomaszewski, Moroń i Sak, 2018). Mogą kształtować przekonanie o własnych kompetencjach i powinnościach. Można przypuszczać, że frustracja, jakiej doświadczają rodzice nieślyszący moderuje przyjmowane przez nich postawy rodzicielskie. Jednym ze stereotypów funkcjonującym wśród osób nieślyszących jest przekonanie: *jeśli słyszy to wszystko potrafi, ze wszystkim sobie poradzi*. Wiara w taki przekaz może wzmacniać **postawę wymagającą** wobec dziecka. Rodzic może egzekwować od dziecka zachowania, które są z perspektywy rodziny cenne, ale bardzo obciążające dziecko. Trudności w zakresie określenia własnych kompetencji, przyjęcie perspektywy medycznej wobec braku słuchu sprzyjać może **niekonsekwentnej postawie rodzicielskiej**. Rodzic taki w zależności od kontekstu będzie się inaczej zachowywał i czego innego oczekiwał od dziecka. Duża zmienność rodzica, podyktowana jest osobistymi frustracjami. Badania wykazywały, że nieślyszących rodziców charakteryzuje postawa zmienna, raz związana z wysokimi wymaganiami, a raz z brakiem kontroli nad dziećmi (Jarecka, 2013).

Jeśli dla rodzica nieślyszącego świat poza społecznością osób Głuchych jest niebezpieczny, będzie traktował swoje dziecko jako osobę, której należy się stała opieka. Przyjmie **postawę ochraniającą**. Dla takiego rodzica fakt dorastania i zmieniające się potrzeby dziecka są niezrozumiałe. Sytuacje, w których uczestniczą ich dzieci, a do których rodzic z powodu braku słuchu nie ma dostępu, odbierane są jako zagrażające (Plopa, 2011).

We wszystkich wyżej opisanych postawach pojawia się kontekst relacji rodzica nieślyszącego z rzeczywistością społeczeństwa słyszącego. W grupie objętej badaniem niemal 90% respondentów zna PJM. Tylko 14% badanych sporadycznie lub rzadko brało udział w tłumaczeniu między rodzicami a osobami słyszącymi. Wydaje się, że kluczem do prawidłowego funkcjonowania rodzin budowanych przez osoby nieślyszące jest uzyskanie przez nie właściwego szeroko definiowanego wsparcia. Rodzice nieślyszący potrzebują szacunku wobec języka wizualno-przestrzennego, jakim się posługują, dla swojej kultury (by nie czuli się stygmatyzowani, dyskryminowani) (Teper-Solarz, 2016). Potrzebują szeroko rozumianej dostępności do usług, dóbr kultury, świadczeń (by nie musieli korzystać z pomocy własnych dzieci). Potrzebują równoważnego w stosunku do rodziców słyszących wsparcia w procesie wychowywania. Jeśli takowego wsparcia nie otrzymają nadal zmuszeni będą do korzystania z pomocy własnych dzieci.

Dzieci słyszące rodziców nieślyszących są grupą nadal niedostrzeganą. Potrafią mówić i słyszeć, a ich wewnętrzne doświadczenia nie są widoczne. Dopiero ewentualne trudności szkolne, relacyjne z rówieśnikami pokazują, jak bardzo ważne jest, by zwłaszcza specjaliści potrafili trafnie interpretować ich zachowania (Wiśniewska, 2019a, 2019b w druku). Przyjmowanie roli kozła ofiarnego lub zagubionego dziecka przez słyszące dzieci rodziców nieślyszących wymaga wielospecjalistycznego wsparcia. Objęci ewentualną interwencją powinni być rodzice nieślyszący (koniecznie w zrozumiałym dla nich języku – PJM) oraz samo dziecko. Jak dotąd brak modelu takiej kompleksowej pomocy.

Prezentowane wyniki są pierwszą próbą ilościowego opisu postaw rodzicielskich rodziców nieślyszących i przyjmowanych ról w rodzinach przez słyszące dzieci. Wyniki są bardzo inspirujące i zachęcają do dalszej eksploracji tematu. W przyszłości warto poszerzyć grupę badaną, uwzględnić zmienne działające na strukturę rodziny, m.in. uzyskiwane wsparcie, poziom tożsamości kulturowej rodziców i ich dzieci, rolę PJM w kształtowaniu postaw rodzicielskich

i ról rodzinnych dzieci. Istnieje też potrzeba przeprowadzenia badań z użyciem mocniejszych metod statystycznych. Badanie miało charakter korelacyjny, co ogranicza pole interpretacji uzyskanych wyników

Podziękowania

Autorki składają serdeczne podziękowania Stowarzyszeniu CODA Polska za pomoc w przeprowadzeniu badań.

Literatura

- Bartnikowska, U. (2008). Słyszące dziecko rodziców głuchych – inność nieistniejąca czy niedostrzegana? W: I. Chrzanowska i B. Jachimczak (red.), *Miejsce innego we współczesnych naukach o wychowaniu – wyzwania praktyki* (s. 292–300). Łódź: Wydawnictwo Satoridruk.
- Bartnikowska, U. (2010). *Sytuacja społeczna i rodzinna słyszących dzieci niesłyszących rodziców*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Bartnikowska, U. (2010a). Głuchota – mniejszość językowa, kulturowa, pogranicze..., czyli społeczny kontekst badania zjawisk związanych z uszkodzeniem słuchu. *Niepełnosprawność*, 4, 27–41.
- Bartnikowska, U. (2011). Stygmat rodzinny słyszących dzieci niesłyszących rodziców. *Niepełnosprawność*, 6, 88–100.
- Bishop, M. i Hicks, S. (2005). Orange eyes: Bimodal bilingualism in hearing adults from deaf families. *Sign Language Studies*, 5, 188–230.
- Błasiak, A. i Dybowska, E., (2010). Rodzicielstwo i jego znaczenie dla procesu wychowania dziecka. W: A. Błasiak i E. Dybowska (red.), *Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny* (s. 105–127). Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Clark, K. (2003). *Children of deaf adults: Communication and parenting issues in families with deaf parents and hearing children*. Pobrano z <http://www.lifeprint.com/asl101/pages-layout/coda.htm>
- Dunaj, M. (2020). Doświadczenie wychowania dziecka KODA – perspektywa antropologiczna W: D. Wiśniewska (red.), *Dorastanie między dwoma światami. Społeczne konteksty rozwoju słyszących dzieci niesłyszących rodziców* (s. 122–136). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Farber, R. S. (2000). Mothers with disabilities: In their own voice. *American Journal of Occupational Therapy*, 54(3), 260–268.
- Górnicka, B. (2015). Wybrane aspekty funkcjonowania osób z niepełnosprawnością w rolach rodzicielskich. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J – Paedagogia-Psychologia*, t. XXVIII, 1/2015, 99–128. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. DOI: 10.17951/j.2015.28.1.99
- Jagoszewska, I. (2015). Relacje w rodzinie CODA. *Wychowanie w Rodzinie*, t. XI, 1/2015, 319–333. DOI: 10.23734/wwr20151.319.333
- Jagoszewska, I. (2016). Inkluzja osób niesłyszących. W: U. Bartnikowska, A. Żyta i S. Przybyliński (red.), *Inkluzja – marginalizacja – wykluczenie a jakość życia osób z niepełnosprawnością. Wyzwania współczesności* (s. 67–75). Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Jarecka, J. (2013). *Sytuacja rodzinna słyszących dzieci niesłyszących rodziców – Praca licencjacka*. Koszalin: Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna.
- Kamińska, M. (2007). Moi rodzice nie słyszą, a ja... Słyszące dzieci głuchych rodziców. W: E. Pisula i D. Danielewicz (red.), *Rodzina z dzieckiem z niepełnosprawnością* (s. 31–45). Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
- Korzon, A. (2007). Sytuacja dziecka słyszącego w rodzinie głuchych. W: B. M. Kaja (red.), *Wspomaganie rozwoju: psychostymulacja, psychokorekcja* (s. 67–73). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Laskowska-Klimczewska, A., Łacheta, J. i Maciejska-Roczan, K. (2014). Sprawy społeczne. W: Rzecznik Praw Obywatelskich. *Sytuacja osób głuchych w Polsce Raport zespołu ds. g/Głuchych* (s. 71–88). Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.

- Margasiński, A. (2018). *Kwestionariusz Ról Rodzinnych. Podręcznik. (KRR)*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Margasiński, A. (2017). Role psychologiczne młodych dorosłych wzrastających w rodzinach alkoholowych i niealkoholowych mierzone Kwestionariuszem Ról Rodzinnych. *Alcoholism and Drug Addiction*, 30(1), 13–40.
- Moroe, N. i De Andrade, V. (2018). Hearing children of Deaf parents: Gender and birth order in the delegation of the interpreter role in culturally Deaf families. *African Journal of Disability (Online)*, 7, 1–10. <https://dx.doi.org/10.4102/ajod.v7i0.365>
- Możdżyńska, M. (2017). Codzienność słyszących dzieci niesłyszących rodziców. W: I. Paszenda i M. Humeniuk (red.), *Codziennosc jako wyzwanie edukacyjne* (t. 1, s. 300–311). Wrocław: Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Pizer, G. (2013). Bimodal bilingual families: the negotiation of communication practices between deaf parents and their hearing children. W: M. Schwartz i A. Verschik (red.), *Successful family language policy: parents, children and educators in interaction* (s. 203–222). DOI: 10.1007/978-94-007-7753-8_9
- Plopa, M. (1983). Funkcjonowanie społeczno-emocjonalne młodzieży a percepcja postaw matek i ojców. *Psychologia Wychowawcza*, 26, 129–142.
- Plopa, M. (2008). *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Plopa, M. (2008a). *Kwestionariusz Retrospektywnej Oceny Postaw Rodziców (KPR-Roc)*. Podręcznik. Warszawa: VIZJA PRESS & IT.
- Plopa, M. (2011). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Kraków: Oficyna wydawnicza Impuls.
- Plutecka, K. (2009). Problemy funkcjonowania słyszącego dziecka rodziców głuchych. W: D. Baczała, J. Błęszyński i M. Zaorska (red.), *Osoba z niepełnosprawnością – opieka, terapia, wsparcie* (s. 229–237). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Plutecka, K. (2014). Jakość relacji między słyszącym dzieckiem a głuchymi rodzicami. W: M. Cywińska (red.), *Problemy współczesnego dziecka* (s. 87–97). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
- Podgórska-Jachnik, D. (2013). *Głusi – emancypacje*. Łódź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi (s. 102–128).
- Preston, P. (1995). Mother father deaf: the heritage of difference. *Social Science and Medicine*, 40(11), 1461–1467.
- Ratyńska, C. i Wiśniewska, D. (2020). Rodzina KODA z perspektywy asystenta rodziny. W: D. Wiśniewska (red.), *Dorastanie między dwoma światami. Społeczne konteksty rozwoju słyszących dzieci niesłyszących rodziców* (s. 168–179). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Śniegulska, A. (2016). Rodzice w przestrzeni życia rodzinnego. *Edukacyjna Analiza Transakcyjna*, 5, 155–165.
- Teper-Solarz, Z. (2016). Głusi – na marginesie „świata słyszących”. *Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne*, 14(1), 37–45.
- Teper-Solarz, Z. (2020). Wyzwania związane z rodzicielstwem osób niesłyszących. W: D. Wiśniewska (red.), *Dorastanie między dwoma światami. Społeczne konteksty rozwoju słyszących dzieci niesłyszących rodziców* (s. 152–167). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Tomaszewski, P., Moroń, E. i Sak, M. (2018). Kultura tudzież rehabilitacja: Ku zmianie paradygmatu w edukacji głuchych i słabosłyszących w Polsce. *Kultura i Edukacja*, 1(119), 99–114. DOI: 10.15804/kie.2018.01.07
- Weigl, B. i Wiśniewska, D. (2020). Wychowanie w grupach mniejszościowych. W: H. Liberska i J. Trempała (red.), *Podstawy psychologii wychowania*. Warszawa: PWN.
- Wiśniewska, D. i Zamerfeld, I. (2010). Rodzice dzieci głuchych wobec swoich dzieci i ich rehabilitacji. W: E. Zasępa (red.), *Choroba, niepełnosprawność, cierpienie oraz postawy wobec nich – w teorii i w badaniach* (s. 384–393). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Wiśniewska, D. (2018). Teoria umysłu u dzieci głuchych – przegląd badań. *Psychologia Wychowawcza*, 55(13), 55–69.
- Wiśniewska, D. (2019). Psychologiczne i etyczne konteksty diagnozy słyszących dzieci niesłyszących rodziców. *Psychologia Wychowawcza*, 57(15), 242–251.
- Wiśniewska, D. (2019a). Dziecko KODA w szkole i w domu – problemy edukacyjne i społeczne. Konferencja: KODA – słyszące dzieci Głuchych rodziców – jak funkcjonują w domu i w szkole? Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, 8 maja 2019, referat wygłoszony.

- Wiśniewska, D. (2019b). Dziecko słyszące rodziców niesłyszących. Kontekst rozwojowy, możliwości wspierania. *Edukacja*, 4(151), 157–165
- Wiśniewska, D. (2020). Kobiety i mężczyźni: różnice w zakresie przyjmowanych ról w rodzinie przez słyszące dzieci wychowywane przez Głuchych rodziców. W: D. Wiśniewska (red.), *Dorastanie między dwoma światami. Społeczne konteksty rozwoju słyszących dzieci niesłyszących rodziców* (s. 106–121). Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Wiśniewska, D. (2020b). Wychowanie dwukulturowe KODA. W: D. Wiśniewska (red.), *Dorastanie między dwoma światami. Społeczne konteksty rozwoju słyszących dzieci niesłyszących rodziców* (s. 12–23). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Wiśniewska, D. (2020c). Zakończenie – czego jeszcze nie wiemy? W: D. Wiśniewska (red.), *Dorastanie między dwoma światami. Społeczne konteksty rozwoju słyszących dzieci niesłyszących rodziców* (s.180–182). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Wołpiuk-Ochocińska, A. (2017). Retrospektywna ocena postaw rodzicielskich młodzieży w perspektywie jej dobrostanu psychicznego. *Wychowanie w Rodzinie*, XVI, 2/2017, 129–152. DOI: 10.23734/wwr20172.129.152
- Zaborniak-Sobczak, M. (2013). Postawy nauczycieli jako wybrane uwarunkowania edukacyjne integracji psychospołecznej dzieci z niepełnosprawnością. W: J. Daszykowska, A. Łuczyński (red.), *Dziecko w przestrzeni życia społecznego* (s. 253–274). Stalowa Wola: Wydawnictwo KUL.

The parental attitudes adopted by deaf parents and the family roles assumed by their hearing children²

The process of hearing children growing up in families with deaf parents is little known despite its specificity. The developmental context for children is the bicultural and bilingual nature of their families, the disability of their parents, and the lack of an adequate support system for deaf parenting. The aim of this study was to analyse the relationship between the parental attitudes of deaf parents and the family roles undertaken by their hearing children. Two questionnaires were used in the study: *Questionnaire for the Retrospective Evaluation of Parental Attitudes* (KPR - Roc) by Mieczysław Plopa (2008) and the *Questionnaire of Family Roles* (KRR) by Andrzej Margasiński (2018). The analysis of the results showed that when deaf parents were overly demanding or inconsistent, their hearing children were more likely to adopt the role of a scapegoat or lost child.

KEYWORDS: CODA, deaf parents, family roles, hearing children of deaf parents, parental attitudes.

² The research was carried out as part of the research project of The Maria Grzegorzewska, the signature BNS 57/20-P.